

ово дело веома погодним и за упечатљиву екранизацију. Можда су могли да се избегну помало збрзани завршетак и натегнути хепиенд, у којем се све напетости одједном измирују, али и са таквим завршетком Сејрановићев *Љеиши крај* напосто плени, и тера читаоца на читање у једном даху.

Проф. др Ђорђе ДЕСПИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
djordjedespici1@gmail.com

МИТ И НАСЛЕЂЕ У РОМАНУ *ЉУДИ БЕЗ ГРОБОВА* ЕНЕСА ХАЛИЛОВИЋА

Енес Халиловић, *Људи без гробова*, Лагуна, Београд 2020

Након неколико збирки песама и прича, драмских остварења, и у том обимном литерарном опусу два романа, *Ей о води* (2012) и *Ако дуго ледаш у ѿнор* (2016, 2017), Енес Халиловић, један од најзначајнијих савремених аутора, објавио је трећи роман под насловом *Људи без гробова* (2020) и за кратко време у години издања скренуо читалачку и критичку пажњу на своје дело поневши признање *Златни сунцокрећ* за најбољи роман на српском језику.

Нови роман Енеса Халиловића *Људи без гробова*, трага за пореклом главног лика Семира Нумића кроз његове реминисценције од рођења до доласка на посао у Дом за лица са посебним потребама, где ће га у собама 601 и 602 дочекати истина коју је претпоставио на почетку записивања личне историје:

Све је већ било ту; тражио сам само судбински час када ће се одломити прва реченица: човјек која год врата отворио, куд год кренуо, па макар био и закован за столицу, неминовно набаса на прошлост. И ја, писац који проживе неке године у зимомори, застао на капији кроз коју се излази из младости, сада, наслућујем тајну поезије, и њену клицу, узалудну. Каним трагати невидљивим пејзажима. Који говори о себи, не треба ништа да прећути. Ако се негдје уједем за језик, ако и прескочим какав детаљ, неће то бити да бих себе поштедео, негдје се морамо измакнути од истине, јер истина је као бунар – неко се хладне воде напије и окрепи душу, неко се тамо стрмоглави и сретне смрт. Све што почиње неминовно тежи томе одакле је почело. Кад окончам ову причу, дознаћу зашто сам дописивао.

У роману се проблематизује однос говора и писма, позивањем читаоца на пут паралелног одгонетања тајни митова и прича о ликовима који ће се појавити у књизи. Мотиви оца и јајета који су доминантни у роману јасно упућују на порекло, архетипски закон природе и биологије, отварајући и метафизичку димензију романа која ће тек на крају књиге добити коначне обресе спознаје, самоспознаје и стварности, и себе, и других.

Отац Семира Нумића, Нуман Нумић, познат је јавности као одметник и вишеструки убица који се на злочин одлучио због неузвраћене љубави или, тачније, погажене речи коју му је дала вереница. Низ околности и провокација усмерених на Нумана Нумића довешће до његовог осветничког чина који ће се проширити на колектив, колективну правду и схватање истине, иницирајући сукоб добра и зла, освете за породицу и због породице, до смрти Нумића. Тај његов чин, о којем ће писац Халиловић рећи да је стварни догађај, у роману је мотиватор карактеризације породице Нумић и генетског кода дечака, а касније младића Семира. Унутар ове јасно оцртане тематске целине Халиловић уписује идеју о причи и причању, митовима и легендама, тако што ће главном јунаку, приповедачу у првом лицу, дозволити да оправда своју свезнајућу позицију:

Очеви су остарили, старају и плодови очева. Старају приче о њима и о нама. Остарила је и моја младост, остарила и младост мог оца. Он је дуго бјежао онеме од чега се не може умаћи. Пишем о њему опрезно, као да га тражим, јер њега су опрезно тражили. Пишем оно што су други видјели онако како су видјели; пишем и оно што су други чули, препричавали и допричавали. Њихова истина биће и моја истина о мом оцу. Њихова лаж биће и моја лаж. Не, ништа не тврдим! Пишем онако како мислим да је могло или морало бити. Нећу га бранити, јер га не могу одбранити; а много је оних који су закукали од његове руке.

И још једном у Поглављу 41 *лице на загајку* Семир ће рећи о оцу: „Отац мој. Нуман Нумић. Рекох већ. Мој живот беше распитивање о њему. И говорим оно што сам чуо од многих. Моја истина – њихова је истина, а њихова лаж биће и моја лаж.” Овим је позиција наратора као некога ко индиректно приповеда, потпуно оправдана, а прича о Нуману Нумићу предочена читаоцима као истинита, као да то јесте до најситнијих појединости тако било, што само по себи мотивише поверење читаоца и могућност за потпуно урањање у просторе књиге који су лична исповест, лично *нећу њрећуишати себе*, Семира Нумића. „Невидљивим пејзажима” којим наратор „кани трагати” за собом и својим идентитетом, описани су простори књиге који се управо овом синтагмом најбоље могу одредити и као простори који постоје свуда око нас, а не можемо их видети. То су метафизички простори прошлости, детињства

и породичног стабла Семира Нумића на којима он неће пронаћи гробове оних за којима трага. А људи без гробова представљају људе без оног места на овом свету која ће сведочити да су постојали. Отуда је интересно поређење градова и романа у једном од коментара у књизи, где откривамо и глас аутора, писца књиге, који каже:

Једина сличност међу градовима и романима сасвим је случајна: док се приближаваш неком граду, повећава се број гробова и гробаља... тако је, обично, и са романима – док пловиш низ ток фабуле, деси се неки смртни случај, и како се роман ближи крају, све више глава пада у гробове. Са овим романом није тај случај...

У овом роману нема гробова чак и онда када има мртвих. С друге стране, то се може тумачити и мишљу да онај ко нема гроб, нема доказ да је умро, а самим тим, све се може превести и на метаприповедну равн роману, где људи остају заувек да живе у туђим приповестима и сведочанствима.

Поред оца, као доминантне фигуре, у овом роману свако поглавље у поднаслову садржи лексему „јаје”, а унутар описаних догађаја и појаву јајета, било да је то нојево јаје, кокошије јаје, *Сунчево јаје* или јајна ћелија, симболика јајета заузима велики простор у књизи директно повезујући корен постојања човека са Семировом потрагом за одговорима на питања која му је наметнула прошлост. Семир је рођен као близанац, дакле, он има некога коме личи као јаје јајету. Његов брат Демир дат је у установу посебног типа, јер није показивао знаке развоја као беба. У потрази за одговорима о оцу и породици, на крају романа Семир ће доћи пред огледало истине и пронаћи свога брата:

Али ја сам данас ушао у собу 602.

Мрачна соба. Чујем глас. Неко је нешто причао са екрана. Телевизор постављен у дну собе. Испред телевизора, инвалидска колица, у њима назирем главу. Ту је и кревет. На картону: Демир Нумић. И датум мог рођења.

Та соба. Учини ми се познатом. Као да сам године провео у њој. Замрачена. Зрак сунца падао је на кухано јаје, а то јаје, на тацни, мене је чекало.

Одламао сам бјеланце, мекане залогације стављао у уста мог провидног брата.

Прстенаста композиција романа посредан је начин за казивање приче о људима који, било да се крећу као Семир, или да су приковани за столицу као Демир, набасају на своју прошлост. Семирова прошлост је и Демирова прошлост, иако Демир није покретан и никада није имао социјални живот. Прошлост, чак и када нисмо директни учесници у

догађајима, везана је за човека генетским кодом који се грана у народним причама, казивањима и митовима тако да у том вавилонском исписивању идентитета, заправо не можемо да пронађемо оно што стварно јесмо; то је само љуска јајета разбијена на делове, срж и суштина су жуманце и беланце које смо заиста ми.

Симболика јајета вешто је искоришћена не само у формалном смислу прстенасте композиције романа већ и у значењима плодности и мистичности. Према индијској митологији, свемир се излегао из јајета које је плутало у водама океана, грчки мит сведочи да наш универзум личи на дивовско јаје, а исток да је из њега изашло митско биће које је успело да повеже земљу и небо стварајући ветар, грмљавину, муње и облаке. Јаје је симбол плодности и новог рађања, васкрсења; из јајета је настао свет. Стога и појава Сунчевог јајета у роману *Људи без њробова* у складу је са његовим метафоричким космичким значењима постајући мотив који употпуњује скривену приповедачеву *реинтерпретацију* порекла мита.

Управо је дијалог са митолошким наслеђем један од најважнијих нивоа романа у оквиру којег се говори и о оцеубиству. Семир Нумић је савремени Едип:

Златан, наравно, није убио Лајоша због свог брата, Нумана Нумића. Ја сам крив за ту смрт, али Векићу, који ми даје истину о мени, не могу рећи истину о себи...

Тога дана, сазнао сам да је Лајош мој отац, а Нуман Нумић, о којем сам се распитивао... заправо, он је мој митски отац којег сам тражио. И не одричем се њега. А Езоп који није имао потомства, који је скочио са литице... нека он буде мој антички отац.

Из једног неспоразума, онако како су некада исписивани грчки митови, Семир Нумић ће понети на себе грех смрти свога биолошког оца Лајоша.

Целог живота Семир има зимомору и муца, због чега носи надимак *Јаја*, али онда када сретне свога брата, он по први пут осећа топлину и говори: „Брате мој, ја сам муцао, а сад говорим. Теби говорим.” И ту на крају романа, почиње да тече прва реченица са почетка књиге, чиме нас приповедач враћа онамо одакле смо пошли, иницирајући и читаоца (слушаоца) који је његов брат или, који ће му бити толико близак као брат који „ништа не зна, али све разумије”.

Велики број испреплетаних жанрова, пројекције породичног, историјског, митског и документарног романа, приче, митови, коментари, оквир су радње која се одвија на нашем простору, а могла би бити исприповедана било где на свету. Писац предочава слику свевремених начина и токова приповедања, те њихових могућности поигравања са

хипотетичким светом, фикцијом, и реалним светом из којег је преузета грађа. Протагонисти ове књиге живе своје паралелне животе који се само повремено додирују, било у причама или ситуацијама, остављајући нас у уверењу да је питање ауторства над својим животом аналогно Семировој реченици:

Ја сам Семир, а ти си Демир. [...] Можда сам ја Демир, а ти си Семир. Ако сам ја живио твој живот, под твојим именом, треба да знаш – био је то тежак живот. Ако ти живиш мој живот, под мојим именом, хвала ти, јер теби је теже него мени.

Роман *Људи без њробова* динамичан је мозаик који је писац обликовао различитим жанровским решењима призивајући читаоце на свеобухватни приступ тексту, а самим тим отварајући врата теоретичарима и критичарима за нова ишчитавања и тумачења. Ово је роман који заслужује студиозна испитивања наратолошке структуре чиме оставља у уверењу да савремени српски роман има нове корифеје и да је Енес Халиловић један од оних аутора чијим ћемо се делима радо враћати.

Мер Милица Д. МИЛЕНКОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Докторске студије
milenkovicmilica89@gmail.com

КРОЗ УНУТРАШЊЕ ВИЛАЈЕТЕ ДУШЕ

Перица Милутин, *Силуан*, Фондација Група север, Нови Сад 2019

У многим творевинама духа наслућује се тежња да се успостави складан поредак унутар трипартитне структуре душе, а поезија као израз различитих манифестација живота душе може да буде певање о људском или пак божанском, духовном „логосу”, који је обележје човекове више природе. Следити идеал обожења и очовечења, кроз спознају начела света у целини, значи повести своју вољу тим правцем и подредити је ономе што превазилази њу саму. Појава такве воље у поезији, одлучујућа је за кретање ка мистерији живота да би се изазвало њено исказивање, дошаптавање, преображавање кроз супстанцијалну духовну основу, и потом омогућило њено феноменално растварање кроз песнички језик. То не значи да се воља песника препушта просто ирационалној несвесној игри већ кроз озбиљно посвећивање њеним надвољним тежњама